

..

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Studier i norsk mynthishistoria under tiden c:a 1270-1513

Rasmusson, Nils Ludvig

Fornvännen 1943(35), s. 174-181 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1943_174

Ingår i: samla.raa.se

STUDIER I NORSK MYNTHISTORIA UNDER TIDEN c:a 1270—1513

AV

NILS LUDVIG RASMUSSEN

I

Bland de svenska och norska medeltida myntserierna lysa myntgrupperna med kunganamn i prägel som ledfyrar. De sprida ljus över de kronologiska problemen och ge klar vägledning, när det gäller att bestämma myntens ursprungsland. Dylika fyrbåkar äro för Norge Harald Hådråde och hans söners, Sverres, Magnus Lagaböters och hans söners samt Hans' och hans efterföljares mynt. Men över de långa mynträckorna däremellan råder ännu mångenstädes stort mörker. På några håll ha dock de hög- och senmedeltida norska myntsviterna, vilka på efterföljande rader skola bli föremål för några mer eller mindre rapsodiska kommentarer, under senaste decenniet blivit mer klarlagda. Gambys bearbetning¹ av Kungahällafyndet har sålunda bringat klarhet på åtskilliga punkter av norsk mynthistoria under epoken före de tvåsidiga inskriftsförsedda myntens införande under 1270-talet. De problem, som detta fynd ytterligare upprulla, gå vi emellertid förbi för att omedelbart börja med perioden

1270-talet—1319

Norges mynt under denna epok erbjuda i flera avseenden ett fängslande studiematerial. Plötsligt uppdyka i landets förut på mera originella och slående motiv fattiga myntserier penningar

¹ Myntskatten från Kungahälla, Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1937 s. 1—14.

med även ur europeisk synpunkt ganska märkliga bilder.² Därtill kommer en i det dåtida Norden enastående konstnärlig utformning av motiven. Norges kulturella blomstring och politiskt starka ställning under de sista konungarna av Sverreätten får sålunda sin återspeglning i mynten. Ser man till det penninghistoriska blir bilden en annan. I Norge är som på de flesta håll i Europa en nästan ständigt fortskridande myntförsämring i gång. Englands ovanligt stabila förhållanden har i det avseendet inte påverkat Norges myntväsen. I andra avseenden har detta däremot otvetydigt varit förhållandet. Sålunda är det naturligtvis inte en tillfällighet, att samtidigt som det engelska myntsystemet efter 1279 utbyggdes till serien penny, halfpenny och farthing det norska vid denna tid även erhöll en motsvarande klyvning av enheten i oboli och quadranter.³

De norska tvåsidiga myntens heroende av engelska förebilder har nyligen ingående diskuterats av Hans Holst. En viss svårighet att få rimligt sammanhang har här nämligen yppat sig. England införde 1279 nya mynttyper. Då dessa tydligt influerat på utgestaltningen av kungahuvudet på vissa av Magnus Lagaböters († 1280) mynt, har Holst framfört den i och för sig mycket rimliga förklaringen, att man under efterträdaren Erik Magnussons första år fortsatt att mynta under faderns namn.⁴ Det synes mig dock inte nödvändigt att tillgripa denna förklaring. Den nya engelska mynttypen med de vackert utformade lockarna utsläpptes 4 augusti 1279,⁵ medan konung Magnus dog först i maj följande år. Med hänsyn till Norges livliga förbindelser med England under

² Mest påfallande är hertigkransen på Haakon Magnussons mynt. Jfr angående detta värdighetstecken Gerd Tellenbach, *Über Herzogskronen und Herzogshüte im Mittelalter*, *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters* V (1941) s. 55 ff. och H. Petersen, *Et Billede af Hellig Knud Hertug i en jydsk Kirke*, *Aarb. f. nord. Oldk. og. H.* 1888 s. 101 ff. — Samtida mynt från Nederländerna visa ofta hertigkrans på huvud en face. På mynten härifrån återfinnas även lejonvapen liknande det norska. Jfr Chautard, *Monnaies au type esterlin* (1871) passim, Schive s. 84, not 2.

³ Något liknande sker samtidigt i Sverige. Se Nils Ludvig Rasmussen, *Kungl. Myntkabinettet*, Stockholm, år 1937, *Nordisk numismatisk Årsskrift* 1938 s. 213 not 22.

⁴ *Myntfunnet fra Søndeled i Aust-Agder*, *Nordisk numismatisk Årsskrift* 1936, s. 38.

⁵ H. B. Earle Fox and Shirley Fox, *Numismatic history of the reigns of Edward I, II and III*, *Brit. Num. Journ.* VII (1911) s. 98.

denna tid är en så snabb anpassning av de norska mynten efter de engelska, att man medhann kopiering av den nya typen före konung Magnus' död, icke onaturlig.

Den nya engelska typen blir förebild för Magnus' mynt av den

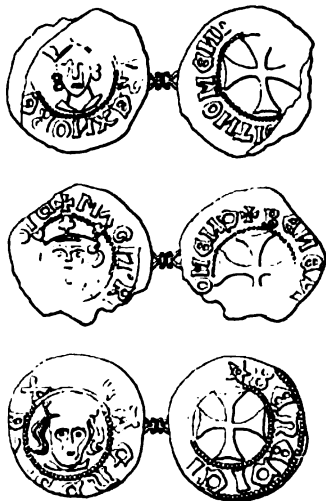

Fig. 1—3.

Tre åldersstadier av Magnus Lagaböters mynt; fig. 1 av de äldre, fig. 3 av de yngsta.

Three age-stages of Magnus Lagaböters coins. Fig. 1 of the oldest, fig. 3 of the youngest.

art, som Schive framställt Tab. IX nr 3 och 4 (här fig. 3). Emellertid förekommer på Magnus' mynt även lockar med enklare utformning Tab. IX nr 5 och 6 (här fig. 2). Dessa härstamma antagligen från de sista utlöparna av den engelska typen före 1279, där ringutformningen av lockarna — som just är karakteristisk för Magnus' övriga (rimligtvis äldre) mynt (här fig. 1) — ersatts med ett slags kommaliknande lockar⁶ (jfr särskilt Schive Tab. IX nr 6). Av mynten i Hornöfyndet förefalla endast några få vara av 1279 års typ.⁷ Den norska myntmängd, som måste inplaceras 1279—80, verkar inte vara så omfattande.

Av Magnus' sons och efterträdare, Erik (1280—99), mynttyper är det lätt att urskilja vilken som är äldst. Med Eriks namn förekommer nämligen samma

huvudtyp som Magnus' mynt visar: krönt framvänt huvud utformat i likhet med de engelska sterlingarna å åtsidan och kors å framsidan (Schive Tab. IX nr 10 ff.; här fig. 5). Denna datering styrkes ytterligare av fynden från Søndeled⁸ och Hornö,⁹ där Magnus Lagaböters och Erik Magnussons mynt af sterlingtypen före-

⁶ L. A. Lawrence, The long-cross coinage of Henry III and Edward I, Brit. Num. Journal IX (1913), pl. I nr 18 och 19.

⁷ Holst har även observerat de här berörda förhållandena, men framställningen är inte fullt klar; a. a. s. 36 not 5 och 6. De sista long-cross-typerna sammanföras med de första typerna av 1279 års nya myntsort, som »de pennies Edward I begynte å slå henimot år 1279».

⁸ Hans Holst a. a. s. 34 ff.

⁹ Statens Historiska Museum Inv. 2459. Jfr Hans Holst, Norges Mynter, Nordisk kultur XXIX (1936) s. 137.

Fig. 4 (a och b)—5.

Erik Magnussons mynt av sterlingstyp. Fig. 4 (a och b) med inskriften *Benedictus deus*, fig. 5 angivande myntorten.

Erik Magnusson's coin of sterling type. Fig. 4 with the inscription *Benedictus deus* fig. 5 giving the place of coinage.

komma tillsammans. Hornöfyndet innehöll f. ö. ett mynt som hittills ej publicerats och som styrker kontakten mellan Magnus' och Eriks sterlingtyper: med Eriks namn & åtsidan men ej som hans andra med myntortsinskrift & frånsidan utan med *Benedictus deus*, eller samma inskrift som Magnus' mynt visar (här fig. 4 a och b). Av intresse är även att i det bohusländska fyndet ingick en kvartspenning av sterlingtyp.

Redan Schive har i sitt stora verk med god motivering tidsplacerat en av Eriks övriga mynttyper med krönt framvänt huvud & åtsidan och å reversen kors i vars hörn rosor (här fig. 8), en typ som på grund av bilden och den goda halten kan identifieras med dokumentens »albi rosati».¹⁰ Det är uppenbart, att dessa mynt äro Eriks yngsta, något som ytterligare bekräftas av deras förekomst tillsammans med brodern och efterträdaren Haakon Magnussons mynt — som konung — i ett fynd,¹¹ där f. ö. förekommer ytterligare en av Eriks typer, med krona)(kors (här fig. 7). Då albi rosati-typen är klart belagd som Eriks yngsta, visar förekomsten av krontypen i fyndet, att denna är närmast äldre. Schives motsvarande placering av denna typ vinner därmed en välkommen bekräftelse. Sedan sålunda tre av Eriks fyra mynttyper erhållit en relativ datering, blir den återstående med vapensköld)(liljekors (här fig. 6) lätt att placera. Den måste komma mellan sterlingtypen och krontypen. Även

¹⁰ Norges Mynter i Middelalderen (1865) s. 81 f.

¹¹ Fynd från Eik (Eeg) i Lier, Schive s. 102.

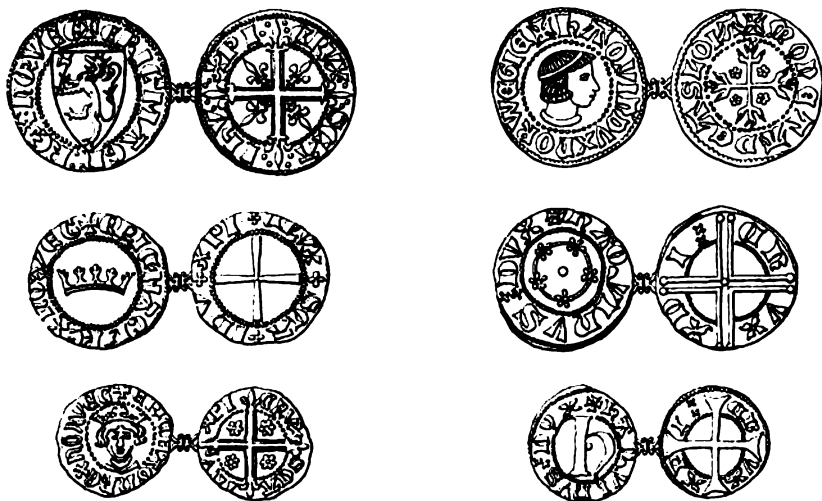

Fig. 6—11.

Parallelliteten mellan konung Erik Magnussons (fig. 6—8) och hertig Haakon Magnussons (fig. 9—11) mynt. Fig. 6: grossi, Fig. 7: nigri coronati, fig. 8: albi rosati. The parallelism between King Erik Magnusson's and Duke Haakon Magnusson's coins. Fig. 6: grossi, Fig. 7: nigri coronati, fig. 8: albi rosati.

detta är i överensstämmelse med Schives placeringar, vilket dock tyvärr ej framgår av den följd, vari han uppställt mynten på planscherna. Det synes mig, som om man för den sistnämnda typen skulle kunna nå fram till en terminus ante quem. I en räkenskap, sannolikt från 1287,¹² över före 1282 insamlat tionde nämnes »veteris grosse monete», varmed rimligen bör förstås Magnus' och Eriks sterlingmynt. Därmed angives indirekt existensen 1287 av ett nytt grossusmynt, som inte kan vara annat än typen vapensköld)(liljekors. Den andra av Eriks mynttyper, som kunde vara stor nog att räknas till grossi, den med krona i bilden, uppträder nämligen i ett dokument från 1305 angående under åren 1294—1300 insamlat tionde — vid sidan om »grossi Erixi»¹³ — under eget namn »nigri coronati».

Samtidigt med Erik utgav brodern Haakon (konung efter Eriks död 1299) mynt i sin egenskap av »dux Norvegie». Vid ett närmare

¹² Se för dateringen Asgaut Steinnes, Peningar vegnir og peningar svartnir, (Norsk) Historisk Tidskrift R. 5 Bd 6 (1924—27) s. 522, där även här berörda avsnitt avtryckts.

¹³ Diplomatarium norvegicum IV (1858) s. 64 f.

studium av hans mynt märker man, hur de typ för typ låta sig parallelliseras med Eriks. Schives skäl för förande av mynttypen med h)(stort kors (här fig. 11) till Haakons sista tid som hertig bekräftas av deras förekomst i det ovan nämnda fyndet från Eik. Tydligt är, att de under Haakons kungatid få sin fortsättning i de i fyndet ävenledes representerade mynten med krönt profilhuvud å åtsidan. Reversen med det genomgående korset binder samman mynten från hertigtiden med dem från kungatiden. I myntfyndet från Eik in-gick ytterligare en av hertigtyperna, som bland de kungliga typerna har en typologisk parallell, de s. k. »nigri coronati». Denna hertigligen typ visar nämligen motsvarigheten till broderns värdighetstecken: en uppifrån sedd hertigkrans (här fig. 10). Den återstående av Haakons mynttyper före 1299 visar honom i profil med hertigkransen om håret (här fig. 9). I storlek passar den väl samman med de nyss diskuterade kungliga mynten med vapensköld)(liljekors. Att mellan dessa typer råder kronologisk samhörighet visas, som då Hans Holst haft vänligheten meddela, av ett myntfynd från Berby, där båda typerna — och endast de — voro representerade. Den terminus ante quem, 1287, som ovan gjorts sannolik för vapensköldtypen, skulle då även gälla hertigens profilmynt. Som Holst framhållit, är det emellertid sannolikt, att hertigen börjat myntningen redan vid myndighetens inträdande 1285.¹⁴ Detta betyder, att man är så långt bakåt i tiden, att endast 4—5 år gått sedan Eriks tronarv, en tid som mycket väl kan tänkas fylld av sterlingtypens ganska omfattande myntmassor.

Den rekonstruktion av de norska tvåsidiga myntens kronologi för tiden 1270-talet—1299, som forskningen uppbyggt och som i det ovanstående blivit föremål för bekräftande och precisering, ger stoff till frågeställningar och diskussioner av olika art.

De skriftliga källorna synas icke lämna någon upplysning om de bestämmelser, som reglerat hertigens utövande av sin mynträtt. Mynten ge emellertid klart besked om hur detta i verkligheten skett. Hertigens myntemissioner ha i själva verket utgivits i noga överensstämmelse med konungens, ej blott i fråga om storlek utan även beträffande halt och i viss mån bildmotiv (jfr kron- och her-

¹⁴ Eller mera bestämt 1284; se Halvdan Koht art. Haakon Magnusson i Norsk biografisk leksikon. Holst i Nordisk numismatisk årsskrift 1936 s. 38.

tigkranstyperna!). Förmodligen har mynträkten bortförlänats under uttrycklig bestämmelse om skyldighet för hertigen att i skrot och korn noga följa konungens mynt. I alla händelser kan man konstatera, att den hertigliga utmyntningen skett i överensstämmelse med sådana riktlinjer, ett förhållande, som passar väl in i bilden av vad man vet om förhållandet mellan konungen och hans broder.¹⁵ Följden av de i bildtyp och storlek starkt växlande myntemissionerna i Norge under 1280- och 90-talen inbjuder även till reflektioner om den statliga myntpolitikens medel och ändamål. Växlingen mellan sterlingtypen och vapentypen (resp. hertigens profiltyp) synes icke innebära någon nämnvärd ändring i myntfot. Men däremot är detta i hög grad fallet med övergången från vapentypen till »nigri coronati»: en sänkning av finvikten till hälften synes ha skett.¹⁶ Försämringen avspeglar sig i de skriftliga källorna under 1290-talet.¹⁷ Att finvikten senare återställes till omkring sin förra nivå är ej så märkligt, men att denna förbättring inte är knuten till typer av grossusstorlek utan är förknippad med mynt av obolernas diameter är onekligen mycket egendomligt. Tyvärr är det inte möjligt att följa utvecklingen mer än till och med början av konung Haakon Magnussons regering. Sedan är kronologien för emissionerna helt okänd. Det enda man kan med någon visshet säga är, att alla övriga typer med HAQVINVS REX äro präglande under Haakon Magnusson. Även detta material synes uppvisa ganska tvära kastningar i halt och typ. Den bild man sålunda får av norsk myntpolitik avviker ganska mycket från den, som i övrigt är känd från nordiskt område. Man kommer snarast att tänka på franska myntförhållanden med deras täta kursändringar och variationer i finvikt och delvis även i typ.

Mynten från tiden 1280—1319 äro endast i ringa utsträckning försedda med uppgift om myntort. Eriks äldsta typer äro präglande i Bergen och Tunsberg, för Haakon som hertig har Oslo och för honom som konung dessutom Bergen präglat. Ha även andra myntverkstäder varit i gång under denna epok, som man ibland

¹⁵ Koht, a. a.

¹⁶ Se av Holst i Nordisk kultur meddelade viktuppgifter och av Schive lämnade haltuppgifter.

¹⁷ Schive, a. a. s. 81.

förmodat?¹⁸ Den täta och markanta typväxlingen får i varje fall inte tas till intäkt härför. En myntpolitik, som arbetar med dylika medel, har ingen anledning att därför ändra på myntverkstädernas lokala förläggning. Ett hastigt typbyte tillhör de prestanda, som äro fullt naturliga för en myntofficin. Det finns därför intet i förhållandenas inre sammanhang, som kräver antagandet av en annan myntverkstad än Bergens och Tunsbergs för Eriks tre senare mynttyper eller Oslos och Bergens för Haakons mynt från kungatiden.

SUMMARY

NILS LUDVIG RASMUSSEN: Studies in the history of Norwegian coins during the period c. 1270—1319. I: c. 1270—1319.

From c. 1270—1319 Norway had coins with inscriptions showing for which king they were struck, and in cases also giving information as to the place where they were made. However, these coins, which, partly owing to their artistic execution or original motives, occupy a place apart among contemporary European coinage, present several chronological problems. By means of comparison with the obverse of the contemporary well-dated English coins (the execution of the locks of hair!) it is possible, however, to divide King Magnus Lagaböter's (1263—80) coins into different age-groups (figs. 1—3). It appears probable that the latest of the groups (fig. 3), which was modelled on an English type of coin that did not appear until 1279, might have appeared already during Magnus Lagaböter's time, so that it is perhaps unnecessary to resort to the explanation that they were also struck during the time of his successor.

In connection with Schive's great work on Medieval Norwegian coins, the author discusses the chronology, the mints and types of coinage of King Erik Magnusson (1280—1299) and his brother Duke Haakon Magnusson (king 1299—1319). With the aid of finds, literary sources, the affinity of types etc., it is shown that Schive's relative chronology of these coins is correct. Figs. 6—11 show how the emissions of the royal and ducal types were parallel. Certain contemporary resemblances in type, content and weight in the two series indicate a uniform monetary policy, which was probably a pre-condition for the ducal right to strike coins. Two specimens of King Erik's coins of the oldest type are here published for the first time, which have the same inscription *Benedictus deus* (fig. 4 and 6), which had been previously known only from coins of Magnus Lagaböter's type (figs. 1—3).

With regard to the mints, the improbability of the minting of the period taking place anywhere other than the coin inscriptions indicate — Bergen, Oslo and Tunsberg — is pointed out.

By the confirmation of Schive's chronology starting-points have been gained for a discussion of the Norwegian currency policy of that time. Only the difference as against both Scandinavian and English contemporary coinage policies, owing to the sudden changes in type and fine weight, which recall the state of things in France, are pointed out here.

¹⁸ Schive, a. a. s. 75.